

Strategije i strukture: ka novoj perspektivi u odnosu na dečija iskustva porodičnog života

*Alison Džejms i Alan Praut**

Uvod

Kada su nas zamolili da doprinesemo svojim gledištima na sociologiju detinjstva konferenciji sociologa porodice, to je u prvom trenutku delovalo prilično paradoksalno.¹ Paradoksalno iz razloga što su se, u toku poslednjih petnaest do dvadeset godina, istraživači koji su radili na uspostavljanju nezavisnog intelektualnog integriteta sociologije detinjstva, upustili u suprotan poduhvat: nastojanje da se proučavanje dece istragne iz porodičnog konteksta socijalizacije unutar kojeg je tradicionalno bilo locirano tako mnogo godina (Alanen, 1992). Tradicionalni tekstovi o porodici bez razlike su spominjali decu samo uzgredno, podvodeći njihova iskustva porodičnog života pod popisane nazive kao što su 'podizanje dece', 'socijalizacija' i 'obrazovanje', ili u alternativnom slučaju, povezujući decu sa drugim aktivnostima usredsređenim na odrasle, naime, deca 'i bračne uloge', 'i stručnjaci', 'i važnost za roditelje' i deca 'i kažnjavanje' (Anderson, 1971). Očigledno je da, iako su deca možda bila razmatrana unutar sociologije porodice, ona svakako nisu trebala da budu saslušana.

Kasne sedamdesete obeležile su kraj zasenjenosti proučavanja dece i detinjstva u sociologiji porodice. Sociolozi i antropolozi počeli su da konstruišu nezavisnu sociologiju detinjstva, i taj je zadatak danas počeo da donosi rezultate u uspostavljanju detinjstva kao zasebne empirijske teme i u sociologiji i socijalnoj antropologiji. Iako možda tek treba u potpunosti da ostvarimo ambicije koje su izražene tih prvih dana, da postoji polica u knjižari koja bi bila označena »studije detinjstva«, pored onih drugih novih polica za studije starenja i studije roda, sociologija detinjstva je uprkos tome započela slavno. Ovi razvoji bi mogli voditi zaključku da je proučavanje detinjstva danas, konačno, postalo punoletno. Nakon njegove neukrotive adolescencije i odvajanja, pa čak otuđenja od porodice, sada je odraslo, počelo da se vraća kao zreo i promišljen odrastao čovek, da bi se ponovo ujedinilo sa svojim roditeljima. No ostaje da se vidi da li će to zaista predstavljati povratak pokornog zabludelog sina ili ćerke. Kao što se obrazlaže u ovom poglavlju, to može umesto toga pružiti radikalni izazov koji bi omogućio uvođenje novih perspektiva za razumevanje strukture i procesa porodičnog života.

Dakle, naš zadatak u ovom poglavlju je da dokumentujemo razvoje u sociološkom i antropološkom proučavanju detinjstva, i da ukažemo na pravce u kojima se danas kreće sociološko proučavanje dece, od kojih je jedan bavljenje sociologijom porodice. Želeli bismo da pokažemo da porodica postaje važno mesto unutar kojeg se studije dece mogu (ponovo) smestiti, ne u smislu naturalizovanog prostora koji proizlazi jednostavno i neproblematično iz bliske naklonosti i srodničkih veza, već pre, što ćemo nastojati da demonstriramo, kao jedno od mnogih društvenih okruženja u okviru kojeg deca bukvalno nalaze sebe. To će reći, porodica predstavlja društveni kontekst unutar kojeg deca pronalaze svoje identitete kao 'dete' i kao 'ja' (James, 1994). Stoga, kao što ćemo obrazlagati, etnografski pristupi koji karakterišu savremeno sociološko i socijalno antropološko istraživanje o tome šta deca misle i rade, pružaju zreo i razrađeniji pristup za istraživanje procesa socijalizacije, procesa za koje je porodica važan kontekst.

* Allison James and Alan Prout: »Strategies and Structures: Towards a New Perspective on Children's Experiences of Family Life«, preuzeto iz: Brannen, J. and M. O'Brien, eds., *Children in Families: Research and Policy*, London: The Falmer Press, 1996: 41-53 (prim. prev.)

Delanje koje pomoću metafore ovde pripisujemo sociologiji detinjstva i porodici nije ni slučajno ni nenamerno. Kao što ćemo pokazati, ono što je novo u sociološkom proučavanju detinjstva je samo pripisivanje delanja deci. A upravo razmatranje kakvo bi to delanje moglo biti – kako bismo mogli razmišljati o deci kao društvenim akterima i to teorijski obrazložiti – čini središnji deo naše rasprave. Nastavimo sa metaforom: možda razdvajanje proučavanja detinjstva od proučavanja porodice takođe nije bilo slučajno. Kao i mnoga deca koja se bore za nezavisnost u zapadnim društvima, možda je i sociologija detinjstva mogla da uspostavi svoju autonomiju samo učinivši radikalni prekid sa porodicom?

Prema tome, naše raspravljanje o sazrevanju sociološkog proučavanja dece i detinjstva usredsređuje se na načine na koje danas može biti moguće konceptualizovati decu s obzirom na njihove, a svakako i druge, porodice. To proizlazi iz naše skorašnje preokupiranosti da objasnimo varijacije i raznolikost dečijih društvenih odnosa kako se kreću od jednog do drugog različitog društvenog domena. O tome smo opširnije raspravljali na drugom mestu (James and Prout, 1995), i naša intencija u ovom slučaju je da pomno razmotrimo kako bismo mogli da pojмимо dečije strategije i delovanje unutar domena porodice, nadovezujući se na savremeno etnografsko istraživanje na terenu. Time želimo ne samo da demonstriramo koji je opseg i primena ovog novog pravca u sociološkom proučavanju detinjstva, i u pogledu istraživanja i socijalne politike, već takođe da ponovo postavimo decu u krilo porodice. Ali, ovog puta, ona će biti aktivni subjekti.

Deca, detinjstvo i porodica

Istorija sociološkog proučavanja dece i detinjstva počinje sa konceptom socijalizacije, a taj je koncept dodelio porodici glavnu uticajnu ulogu. Porodica se, pored škole, smatrala glavnim mestom socijalizacije dece, i pitanje delanja dece – mogućnosti da se deca proučavaju kao nezavisni društveni akteri – retko kad je pokretano u studijama sve do šezdesetih godina. Zaista, tradicionalna teorija socijalizacije delotvorno je umanjivala značaj uloge dece na dva osnovna načina.

Prvo, deca su shvaćena kao pasivni primaoci kulture, umesto kao aktivni učesnici u njoj. Postavljena su naprosto kao njeni bestelesni prenosiooci u sledeću generaciju, kao da kultura, pomoću socijalizacije, može bukvalno da se utisne u dete. Na primer, u okviru tradicionalnih prikaza socijalizacije može se primetiti da se nedovoljno razmatraju načini na koje se društvene uloge preuzimaju ili uče; naprosto se pretpostavlja da se to dešava. Takođe se slabo priznavalo da način na koji sama deca preuzimaju ulogu 'biti dete' može biti donekle povezano sa dečijim vlastitim shvatanjem od čega se ta uloga sastoji. Otuda često nije ponuđeno nikakvo adekvatno objašnjenje da bi se obrazložilo poprilično variranje dečijih doživljaja detinjstva i između različitih kultura i u okviru jedne kulture. Pretpostavljeno je da deca naprosto 'preuzimaju' plašt detinjstva, predodređeni da, kada na njih dođe red, postanu odrasli socijalizatori druge dece kada kasnije 'preuzmu' porodičnu ulogu roditelja (Prout and James, 1990). Iako je priznato da se način ovog prelaženja u odraslo doba – ovo preuzimanje – izrazito razlikuje kroz istoriju, od jedne do druge kulture i između kultura, tim razlikama je retko kada pripisivan značaj.

Ova preterano socijalizovana perspektiva u odnosu na ulogu detinjstva u kulturnom reprodukcijom (Wrong, 1961), koja je bila u modi sve do kraja šezdesetih, može se prema tome smatrati delimično odgovornom za osiguravanje kontinuirane podjarmljenosti proučavanja dece unutar sociologije porodice, predstavljajući kulminaciju promišljanja o prirodi detinjstva koje je trajalo tri veka (Hockey and James, 1993, str. 63-6). Iz rano puritanskog shvatanja dece kao

pojmovno 'drugog', kao različitih od odraslih i otuda sa potrebom za rigoroznim kulturnim obrazovanjem, proizašla je zamisao da su te razlike fundamentalne za biološko a ne sociološko stanje detinjstva. Razlikovanje dece od odraslih naprosto odražava dečiji nedostatak razvoja. A do početka dvadesetog veka, te zapadnjačke filozofske perspektive u odnosu na dečiju prirodu bile su pretrpane nastupajućim naučnim diskursom razvojne psihologije, i ta je perspektiva pridala značaj biološkim i psihološkim objašnjenjima dečijih svakodnevnih *društvenih* iskustava (Prout and James, 1990).

Uprkos svedočanstvu prikupljenom antropološkim istraživanjima od tridesetih do četrdesetih godina XX veka, koje je pokazalo da se biološki aspekti detinjstva mogu smatrati pre kontekstom za, nego uzrokom dečije nezrelosti (Mead, 1928, 1963; Benedict, 1935), neizbežan rezultat ove dominantne razvojne perspektive bio je da je dečije delanje zasenjeno. Biološki razvoj smatrao se ključem dečijeg odrastanja.² Deci kao kompetentnim akterima – ljudima koji mogu da donose odluke, protive se ili se svakako povinuju društvenim pravilima – pridat je mali značaj u objašnjenju procesa postajanja društvenim. 'Dete', zaista svako dete, spominjano je kao neproblematicni predstavnik pretežno neizdiferencirane kategorije, i stoga se sve do kraja sedamdesetih godina uglavnom smatralo da se dečija iskustva mogu objasniti na osnovu društvenih uloga koje su namenjene kategoriji 'dete'.

Žrtve ovakvog percipiranja 'deteta' kao ne-učesnika u procesu socijalizacije bila su sama deca. Kao što je dokumentovao Armstrong (Armstrong, 1983), onda kada su deca *uspevala* da učine приметnim svoje društveno prisustvo, usvajanjem obrazaca ponašanja koji su kršili kulturne kodekse i društvena pravila za koja se očekivalo da ih prihvataju potpuno pasivno, postavljana su pitanja u pogledu mere normalnosti te dece. Da li su ona još uvek deca ili deca neke drugačije vrste? Tako je, na primer, nemoć teorije socijalizacije da objasni zašto pojedina deca 'nisu uspevala' da postanu društvena, donekle pobudilo interesovanje za proučavanje devijantnosti i koje je, u medicini, povezano sa sve većim nadgledanjem ukupne dečije populacije. Prvobitno smatrano dokazom određene telesne patologije – deca koja su nežna, nervozna, preterano osetljiva, neprilagođena – antidruštveno ili nedruštveno dete počelo je do sredine dvadesetog veka da se smatra primerom opštijih društvenih zala kao što su ona dovođena u vezu sa nominalno disfunkcionalnim porodicama (Armstrong, 1983, str. 18).

Dakle, iako je jedinstvena kategorija 'dete' postala fragmentovana do sredine dvadesetog veka, pojavile su se potkategorije koje su se mogle identifikovati - pretučena deca, uskraćena deca, seksualno zlostavljana deca – i, kao što ukazuje Armstrong, normalnost '(običnog) deteta' takođe je postajala sve neizvesnija. Prema tome, oslobađanje određenih segmenata dečije populacije od ograničenja kategorije deteta nije im donelo povećano delanje; samo ih je 'učinilo drugim' na novi, možda još više stigmatizujući način, time što je njihova razlika često locirana unutar tela porodice umesto tela deteta. Nedavna proučavanja javnog opažanja dece i nasilnog zločina ukazuju da je takvo shvatanje danas i dalje izrazito uticajno (James and Jenks, 1994). Kada deca prekorače granice toga šta je dete – deca koja zlostavljaju drugu decu ili deca koja se ponašaju kao odrasli – iako se krivica može ipak locirati unutar samog deteta, pripisati njegovoj idiosinkraziji ili lošem funkcionisanju, za objašnjenjima se najčešće traga u porodičnom okruženju. Retko se, ako ikada, pokreću pitanja u pogledu primerenosti našeg vlastitog shvatanja šta je detinjstvo; a još je ređe bilo kakvo priznanje siromaštva našeg znanja o svakodnevnom životu dece u, i izvan, porodica.

Međutim, u okviru sociologije, sedamdesete su obeležile razvođe u proučavanju detinjstva putem pojavljivanja pokreta 'etnografija detinjstva'. Radikalnim udaljavanjem od tradicionalnih perspektiva socijalizacije, ovaj pokret je osporio hegemoniju razvojne psihologije,

tvrdnjem da je detinjstvo društveno konstruisano. Njegov osnovni napad bio je da se načini razmišljanja o deci razlikuju od kulture do kulture i kroz vreme, i da, prema tome, biološkoj osnovi detinjstva ne treba dodeliti neku previše odlučujuću ulogu pri objašnjavanju kako neka određena deca proživljavaju onaj period životnog puta koji zovemo detinjstvo. Podstaknuta delom francuskog istoričara Filipa Arijesa (Phillipe Ariès), koje je objavljeno 1962, i kasnijim kritikama (na primer, Pollock, 1983; Wilson, 1980), ova rasprava je postala nerazmrsivo povezana sa usredsređivanjem na dečije delanje, kako su se istraživači pridruživali pozivu na istraživanje autonomnih društvenih svetova dece, čime bi se mogao dati dečiji pogled na svet (James and Prout, 1990).

Delo Šarlot Hardmen (Charlotte Hardman) iz 1973 predstavlja jedan od prvih takvih prikaza. Ona je sugerisala da se deca mogu smatrati prigušenom grupom u društvu, što je pažljivo odabrana formulacija da bi se ilustrovalo preovlađujuće prisustvo pogleda na svet usredsređenih na odrasle u dečijem društvenom životu. Deca se, uverava ona, mogu shvatiti kao 'ljudi koje treba proučavati po njihovom vlastitom pravu, a ne samo kao skladišta poučavanja odraslih' (1973, str. 87). Polazeći od shvatanja dece kao kompetentnih društvenih aktera u društvenom svetu, umesto kao njegovih pasivnih posmatrača, ili još mračnije, kao njegovih povodljivih žrtava, Hardmenova se na taj način direktno bavi vitalnošću i vidljivošću dece u društvenom svetu. Time je njeno delo predstavljalo radikalno odstupanje od tradicionalnog proučavanja socijalizacije, zbog direktnog bavljenja pogledom na svet jedne grupe čije se ideje i postupci često odbacuju u trenutku njihovog trivijalizovanja od strane moćnijeg sveta odraslih. To je bio pomak u perspektivi koji ne samo da je deci pridao delanje koje im je do tada nedostajalo, već je takođe omogućio rastavljanje monolitne kategorije 'dete'. Stoga je postalo moguće objasniti sociološki, a ne samo patološki, variranje i razlike u životu koji deca vode.

Prema tome, do devedesetih godina XX veka, proučavanje detinjstva je napredovalo od proučavanja dece kao pasivnih bića koje strukturise društveni kontekst porodice ili škole, do proučavanja aktivnog učešća dece u tom strukturisanju. To je u suštini bio pomak od naglaska na strukturi ka isticanju delanja, i tu promenu je delimično olakšalo simboličko udaljavanje dece od njihovih porodica. To je naizgled bila neophodna prateća pojava. Da bi se deca proučavala po svom vlastitom pravu, trebalo je pojmovno odmaknuti 'porodicu', pošto su u mnogim porodicama dečija prava bila na drugom mestu u odnosu na prava roditelja da upravljaju i uređuju porodično okruženje. Proučavanje dece 'po svom vlastitom pravu' izgledalo je izvodljivije u kontekstima koji su bili maksimalno pod kontrolom dece a ne odraslih: na ulici ili na igralištu. To će reći, ako je u ovoj novoj perspektivi društvenu strukturu trebalo razumeti preko dečijih vlastitih doživljaja, činilo se prikladnim proučavati decu u kontekstima unutar kojih mogu slobodno promišljati o tim iskustvima bez straha od ograničavanja.

Prema tome, nije neočekivano to što se veliki deo empirijskog proučavanja odvijao kao školska etnografija. Nema sumnje da je delimičan razlog lakoća pristupa školama kao mestima istraživanja (i poteškoće u sprovođenju istraživanja sa decom u porodičnom kontekstu), a takođe je važno spomenuti da u zapadnim kulturama škola predstavlja jedan od najvažnijih konteksta u okviru kojeg cveta dečija neformalna kultura vršnjaka. Dakle, to je jedno okruženje u kome se najlakše može primetiti da preovlađuje dečije delanje.

No ova marginalizacija institucionalnih struktura kao što je porodica u obrazlaganju procesa putem kojih deca uče o društvenom svetu, naprosto nije zadovoljavajuća. Pre svega, mada je napuštanje porodice možda bila neminovna posledica pomaka ka priznavanju dečijeg delanja, ipak za većinu dece 'porodica' (zajedno sa školom) obezbeđuje jedan od važnijih društvenih i emocionalnih kontekstualizacija njihovog svakodnevnog života. Drugo, iako nam

stavljajući naglaska na delanje omogućava da priznamo vremenski tok dečijeg života, i, za razliku od tradicionalne teorije socijalizacije, pruža nam mogućnost da se pozabavimo pitanjima društvene i kulturne promene, ne dopušta nam uvek da obrazložimo kako valja ograničenja koja sama deca doživljavaju kao posledica njihovog pripadanja kategoriji 'dete'. Porodica, na primer, može vršiti mnogo neformalnog kontrolisanja dečijih aktivnosti pozivanjem na njihov status dece, umesto sinova i ćerki. Dakle, kao što smo spomenuli na drugom mestu, istraživanje dečijeg delanja razdvojeno od jednog od njegovih najvažnijih konteksta delovanja, ne uspeva da pruži zadovoljavajući prikaz celokupnosti dečijih iskustava:

Zadovoljavajuća teorijska perspektiva bila bi ona koja bi mogla objasniti detinjstvo kao strukturalno obeležje društva *u trenutku* njegovog delovanja na dečija iskustva u svakodnevnom životu i, obrnuto, preoblikovanje institucije detinjstva od strane dece putem njihovih svakodnevnih aktivnosti. U suštini, ona bi se pozabavila i strukturom i delanjem u jednom istom potezu. (James and Prout, 1995)

Sada želimo da sugerišemo kako bismo se mogli poduhvatiti jednog takvog 'dvoseklog' pristupa.

Društveno okruženje, hijerarhija i granice

Naše nedavno bavljenje ovim problemom (James and Prout, 1995) razvija uvide teorije kulture čiji su obrisi dati u delu socijalnog antropologa Meri Daglas (Mary Douglas). Uzimamo za polaznu tačku naročito njenu teoriju »mrežne grupe«* koju primenjujemo u nastojanju da ispitamo dinamiku društvene interakcije na koju se nailazi u veoma različitim okruženjima.³ To nam omogućava da obuhvatimo iskustva dece kao subjektivnih aktera i kao primaoca socijalizovanja od strane drugih ljudi, putem institucija porodice, škole i države. Ukratko, omogućava nam (nakon izvesnog modifikovanja) da teoretski ponovo ujedinimo decu sa njihovim porodicama, a da se ne odrekemo skorašnjih napredovanja postignutih u sociološkom proučavanju detinjstva.

Argument Daglasove je, pre svega, da društvena okruženja variraju, od onih koje imaju jake klasifikacijske 'mreže' ili, kako smo ih mi nazvali, hijerarhije, do onih koja su uređena labavo, sa neznatnim pravljjenjem razlika između hijerarhija. Drugo, sva društvena okruženja takođe imaju prećutne načine regulisanja pripadnosti grupi, što smo mi nazvali granice; ponovo se nailazi na širok raspon između dve krajnosti, od društvenih konteksta koji su čvrsto povezani i u kojima se strogo kontroliše pristupanje i/ili napuštanje, do onih koji imaju slobodniji pristup i labavije granice. Kada se združe, ovi koncepti čine prostor sa četiri polja, i, kako tvrdi Daglasova, svi društveni konteksti mogu se locirati negde u njegovim okvirima. Otuda, iako je dijapazon mogućnosti neograničen, svi društveni konteksti pokazaće manji ili veći stepen hijerarhije i manji ili veći stepen ograničenosti.

Smatramo da primenljivost ovih ideja na razumevanje dečijeg iskustva različitih društvenih konteksta počiva u njihovom potencijalu kao oruđa koje može uputiti i voditi etnografije. Ne bi ih trebalo koristiti kao gotovi opis društvenih okruženja, jer zapravo otkrivaju mogućnost istraživanja dečijeg delanja u baš onom času kada se sama deca upoznaju, i hvataju ukoštac, sa ograničenjima i mogućnostima veoma različito strukturisanih okruženja na koja nailaze u svom svakodnevnom životu.

Na primer, bolje razumevanje *dečijih* iskustava porodičnog života, a ne porodičnog iskustva *per se*, može se postići razmatranjem različitih vrsta ograničenja koja hijerarhijske (mrežne) i omeđene strukture (grupe) mogu unutar različitih porodica postaviti dečijim

* U originalu *grid-group* (prim. prev.)

društvenim iskustvima. Pošli bismo od priznavanja i teorijskog objašnjenja veoma mnogo različitih porodičnih okruženja u kojima deca žive – na primer, jednoroditeljskih porodica, velikih proširenih porodica, porodica sa decom iz prethodnog braka*, ponovo uspostavljenih porodica. Sve one predstavljaju različite načine pripadanja dece 'porodici', omogućavajući različite oblike društvenog delovanja dece i unutar i izvan porodičnog okruženja.

Dakle, ukratko, ono što omogućava primena ovog pristupa je jedan način otpočinjanja istraživanja dečijih iskustava različitih porodičnih okruženja, kao i pojedinačnih dečijih iskustava različitih vrsta društvenih okruženja koje doživljavaju krećući se, na primer, izvan granica same porodice, odvažno stupajući u porodice drugih ljudi ili druga institucionalna okruženja kao što su škole. Pomoću ove dvostruke perspektive 'socijalizacija dece' se može proučiti kao izrazito kreativno iskustvo kakvo zapravo i jeste. Više nije neophodno posmatrati dečije iskustvo 'porodice' kao nužnu funkciju bilo određene strukturalne forme porodice, ili naprosto kao rezultat određenih praksi roditeljstva. To takođe ne povlači sobom ma kakvo prećutno rangiranje porodičnih formi po nekoj apsolutnoj lestvici, u odnosu na koju se mogu prosuditi dečiji doživljaji detinjstva – na primer, porodični kontekst srednje klase nasuprot radničke klase – kao što je to ponekad bio slučaj kod tradicionalnijih pristupa socijalizaciji. Kombinovanjem naglaska na dečijem delanju sa usredsređivanjem na strukturisanje društvenih okruženja, deca se mogu shvatiti kao strategijski društveni akteri, što i jesu.

Strategijsko delovanje

Naš pristup skreće pažnju na – zapravo primorava obraćanje pažnje na – različite doživljaje 'detinjstva' koje imaju različita deca. Stoga takođe pokreće pitanja u pogledu različitih ograničenja na koja deca nailaze u tom procesu; ne samo između jedne i druge porodice – moje porodice, njegove porodice, njihove porodice – već takođe što se tiče dečijih iskustava kako se kreću od jednog društvenog okruženja do drugog, društvenih okruženja preko kojih deca svakodnevno doživljavaju 'detinjstvo' – ulica, škola, igralište. U zemaljskom odvijanju svog svakodnevnog života, deca se kreću između različitih okruženja, sa (između ostalih obeležja) različitim karakteristikama hijerarhije i granica. Kako deca izlaze nakraj sa, i daju smisao, ovim iskustvenim promenama? Kako uče različite načine ponašanja koje svako okruženje može podsticati ili zahtevati, i kako uče koja vrsta delovanja je primerena za koju vrstu konteksta? Ovakva pitanja povlače druga: tokom životnog ciklusa, kako deca uče nove načine delanja prikladne za nova okruženja na koja nailaze: kao mala deca, a ne bebe; kao adolescenti a ne deca; kao mladi odrasli a ne tinejdžeri.

Očigledno je da deca uspevaju da ostvare različite stepene neophodne strategijske fleksibilnosti da bi obezbedila svoje prelaženje između društvenih domena, ali ono što tradicionalne perspektive socijalizacije ne mogu da pruže je nekakvo teorijsko objašnjenje kako ona to rade. U ovom odeljku razmatramo meru u kojoj naš pristup pruža takvo objašnjenje, omogućavajući istraživanje dečije kompetentnosti kao strategijskih društvenih aktera.

Detinjstvo i fragmentarni identiteti

Zamislimo dete koje se posmatra etnografski u različitim društvenim okruženjima koji čine promenljive kontekste njihovog društvenog života: kod kuće, u školi, na igralištu, itd. Kada

* U tekstu je upotrebljen termin *step-families*, što se odnosi na porodicu u kojoj postoji dete/deca iz prethodnog braka, koje/a se naziva/ju *step-child/children* (prim. prev.)

bismo to uradili, mogli bismo da uočimo kako se različiti načini delovanja (odnosno različiti načini da se bude akter) mogu primeniti u tim različitim okruženjima. Idući korak dalje, mogli bismo tvrditi da se različita deca mogu razumeti s obzirom na svoju strategijsku fleksibilnost u kretanju između društvenih okruženja koje karakterišu različiti sektori dijagrama hijerarhije – granice. Na primer, deca se mogu posmatrati kako se kreću između hijerarhije škole vezane za starosno doba, fluidnijeg i promenljivijeg društvenog konteksta omladinskog kluba, a zatim ulaze u čvrsto povezano porodično domaćinstvo. Koje vrste delanja se povezuju sa kojim tipom strukture, i u kojoj meri iskustvo prebacivanja između ovih različitih društvenih okruženja oblikuje svest dece kao multisubjektivni skup svojih 'ja' (James, 1994)?

Poput drugih pisaca, kao što su Stratern (Strathern, 1987) i Adam (Adam, 1988), smatramo da su metafore izvedene iz matematičke teorije haosa korisne za prenošenje osećaja kompleksnosti u društvena okruženja.⁴ Na primer, čuveni Mandelbrot skup (*Mandelbrot Set*, Gleick, 1987) je kompleksan i zamršen dijagram izlomljene krive. Ona ima izvanredno svojstvo da je beskonačno rekurzivna; svaka tačka njenog složenog oblika rekapitulira oblik u celini, i svaka tačka rekapituliranog oblika čini to isto – *ad infinitum*. Tako je možda i kod društvenih okruženja: svaki deo složenog društvenog obrasca može se shvatiti kao da se ponavlja preko društvene strukture, u organizacijama, grupama i mrežama, u pojedinačnim interakcijama i multisubjektivnosti individualnih aktera. O deca bi se moglo razmišljati kako imaju višestruke identitete i subjektivnosti, od kojih je svaki i posledica i uzrok okruženja u kojima učestvuju.

Kada se posmatra u ovom svetlu, delovanje pojedinaca postaje prijemčivo na isto analiziranje kao i grupe, i ovu ideju su primenili Stratern (1991) i Vagner (Wagner, 1991). Vagner izražava tu zamisao preko svog termina 'fragmentarna osoba'. To je neko ko:

... nikad nije jedinica koja je postavljena u odnosu na skup, ili skup postavljen u odnosu na jedinicu, već uvek jedan entitet sa odnosima koji su integralno uključeni. (Wagner, 1991, str. 163)

Prema tome, delovanje osobe u društvenom okruženju moglo bi se shvatiti kao da ima iste karakteristike, na primer, obrasca hijerarhije-granice koji predstavlja našu polaznu tačku. Zaista, delovanje postaje zasnovano na strategijama koje su povezane sa određenim društvenim okruženjima. Međutim, pošto u praksi ne postoji neka strategija koja bi udovoljila svim zahtevima društvenog života koji se odvija, zateći ćemo mešovite i promenljive strategije. Svi akteri situacije su manje ili više razumeli sve strategije delovanja i svi su sve njih primenili manje ili više vešto – ne protiveći se svojoj mogućoj sklonosti da zauzimaju, i poistovećuju se sa, nekom posebnom pozicijom i sa njom povezanom strategijom delovanja.

U okviru tradicionalne teorije socijalizacije i socioloških proučavanja detinjstva koja su prethodila kasnim sedamdesetim, smatralo se da su deca naprosto ograničena okruženjima unutar kojih se zatiču. Ono što je nastupajuća paradigma unutar etnografije detinjstva počela da uviđa je mogućnost razumevanja dece kao kompleksnih aktera i tumača kompleksnog sveta. Smatramo da je sada potrebno ispitati mnoštvo različitih vidova hvatanja dece ukoštac sa hijerarhijama, granicama i drugim obeležjima društvenih situacija u kojima su smešteni; utvrditi kako se njihovo znanje o tim okruženjima prevodi u strategije delovanja koje upotrebljavaju – ponekad delotvorno, ponekad ne – kao upleteni i usađeni, ali isto tako i mobilni akteri koji se suočavaju sa različitim društvenim okruženjima.

Na primer, iako je mnogo istraživanja pokazalo da rod funkcioniše kao izrazito strukturirajuće obeležje u društvenom životu dece, nametajući strogo odvajanje između devojčica i dečaka, ređe se raspravljalo o promenljivosti načina na koje sama deca artikulišu i

doživljavaju rodne razlike kroz društvene susrete. Letimičan uvid u promene značaja roda pruža nam etnografija Džejmsove (James, 1994). U njoj je pokazano, na primer, da iako se sedmogodišnje Engleskinje mogu kod kuće igrati sa dečacima i održavati drugarstva sa suprotnim polom u tom okruženju, u okviru škole na snagu stupa oštro razgraničenje u pogledu starosnog doba i roda. U toku školskog dana, ovakve društvene interakcije se obustavljaju. Na primer, takvo jedno drugarstvo između dva deteta različitog roda prekidano je i ponovo oživljavano svakog dana na školskoj kapiji.

Eksplicitnije razmatranje razlika između strukturisanih okruženja porodice i škole koja podstiču ili sprečavaju takvo strategijsko delovanje dece, poprilično bi doprinela ovom prikazu, omogućivši nam da uočimo društvene kontekste u koje je usađeno dečije delanje. Glavno fokusiranje Džejmsove na delanje, mada obezbeđuje dobrodošlo odvratanje od pretpostavke da je postojanost roda značajna razlika u životima dece, ne ispituje na osnovu čega, i na koji način, deca prave pojedine izbore u pogledu rodno određenih drugarstava.

U toj istoj etnografiji, daje se prikaz jednog retkog drugarstva koje je jačalo u okviru škole između dva devetogodišnja deteta različitog roda. Objašnjenje je bilo ponovo usredsređeno samo na dečiju perspektivu, jer je drugarstvo dečaka sa devojčicom shvaćeno od strane njegovih drugova iz razreda kao dodatna demonstracija njegove neodređenosti u okviru veće grupe dečaka: visok, snažan i sa sklonošću ka čitanju, taj dečak koga su zadirkivali kao onoga ko ima druga-koji-je-devojčica, mogao je vrlo lako biti dečak kome se dive jer ima devojkicu. Ostali dečaci nisu to mogli pouzdano znati. Ono što možda uočavamo u ovom slučaju je jedan trenutak kompleksnog procesa u kome deca ispituju strategije delovanja i stvaraju dvosmislene, promenljive i višestruke identitete.

Prepoznavanje neophodnih strategija delovanja koje su potrebne u okviru određenih društvenih okruženja i okolnosti u kojima se mogu preprečiti, pomešati i čak obrnuti, u važnoj je vezi sa uspehom dece pri učenju kako da 'preuzmu' društvene uloge. Iako sva deca stižu saznanja o društvenom svetu putem različitih vrsta društvenih interakcija, putem medija i eksplicitnijeg podučavanja, ne prepoznaju sva deca suptilne pristrasnosti koje se nalaze u različitim društvenim okruženjima. Ne nauče sva deca neophodnu umešnost za prebacivanje sa jednog na drugo ponašanje ili način delovanja, ili njihovo mešanje, u različitim društvenim okruženjima. U školi ta razlika u sposobnosti može razjasniti puno toga što se tiče pozicije autsajdera, deteta bez drugova ili žrtve siledžija, a može objasniti kako to isto dete može kod kuće biti omiljen potomak. Naš pristup počinje da ispituje procese tih fenomena.

Zaključak

Za razliku od našeg pristupa koji smo ovde prikazali u glavnim crtama, tradicionalna teorija socijalizacije postavlja konačan model delanja: dete kod kuće, na ulici i u školi je u svakom pogledu jedno te isto dete. U našem pristupu to isto dete ostvaruje višestruka izražavanja svog »ja« hvatanjem ukoštac sa različitim skupovima ljudi u različitim društvenim grupama. Bilo da su to vršnjaci ili članovi porodice, svaka interakcija i doprinosi, i izraz je, pripadnosti tog deteta, zato što izvan tog upuštanja, 'grupa' – bilo porodica ili »ekipa« - ne postoji. Bilo da su porodični odnosi strogo kontrolisani ili im se dopušta slobodno izražavanje, oni su samo rezultat načina na koje se određena ideja 'porodice' konstituiše kroz društvene susrete. Stoga se može uočiti da su strategije i načini ponašanja koje deca usvajaju kroz, i od jednog do drugog društvenog okruženja i kontekst za, i rezultat, dečijih iskustava pripadanja. Prema tome, socijalizacija se može samo načas primetiti u trenutku i kontekstu njenog ostvarenja, baš kao što se porodica, u

veoma stvarnom smislu, ostvaruje samo kontekstualizovanjem života dece. Tako, omogućavajući nam da istražimo kako se načini delanja menjaju dok deca sazrevaju i dok se kreću između različitih društvenih okruženja, sociologija najzad može ponovo ubaciti decu u porodice, mada ne pridajući 'porodici' bilo kakav prioritet u oblikovanju rezultata procesa socijalizovanja. A ako je, kao što mi sugerišemo, detinjstvo ključno mesto za proučavanje formiranja i aktera i delanja, onda bi etnografsko proučavanje dece trebalo i dalje da pruža priliku za ispitivanje procesa kulturnog reprodukovanja, socijalizacije i menjanja, procesa u kojima porodica treba da odigra ključnu ulogu.

Beleške

¹ Ovo poglavlje je prvi put izneto kao uvodno izlaganje na Konferenciji Komiteta Međunarodnog sociološkog udruženja za istraživanje porodice, u Londonu, 1994.

² O odnosu između prirode i kulture u konstituisanju detinjstva raspravlja se u: Prout, 1994.

³ Primenjujemo pristup "mrežne grupe" Daglasove isključivo kao zgodnu ali kreativnu polaznu tačku koja ističe dve navodno važne dimenzije društvenih okruženja. Ne želimo ni na koji način da isključimo druge dimenzije ili načine analiziranja. U argumentu koji sledi, tri ključne teorijske razlike odvajaju naše stanovište od stanovišta Daglasove. Prvo, da mogućnosti koje su proizvedene kombinovanjem hijerarhije-granice nisu nužno postojane – zaista, one su nužno nepostojane. Drugo, da je implicitni argument mere, koji navodi konvencionalna teorija "mrežne grupe" (da 'veliko' društveno okruženje obuzdava 'malog' aktera) je takođe nepotreban. Treće, a što je zaključak iz prethodna dva argumenta, da teorijski humanizam (koji zastupa da su akteri nesvodiva tačka izvan društvenog polja), koji se podrazumeva u većem delu pisanja o "mrežnoj grupi", treba preformulisati. Ova teorijska mišljenja razvijaju se u James and Prout, 1995. Teorija "mrežne grupe" razmatra se, *inter alia*, u: Douglas, 1973, 1982 i 1992.

⁴ Argument koji ovde navodimo sličan je argumentu Straternove (Strathern, 1987). Ona upotrebljava jedan drugi koncept matematičke teorije haosa (Kantorova prašina (*Cantor's Dust*)) kao metaforu za proces putem kojeg svaki deo društvene celine reprodukuje celinu. Slično tome, Adam (1988) se poziva na primer holografske ploče, čiji svaki fragment sadrži ne samo deo, već celu sliku upisanu na njoj. Slika društvenog života koja nastaje iz ovih razmatranja je složena krprija grupisanja koja prelaze u, sadrže, i opozivaju jedno drugo.